

DOI: 10.46793/GlasnikDN17.1.055M
UDK broj
343.122:343.988

Originalni naučni članak

Marija Milojević*

Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu i Pravni fakultet
Univerziteta u Nišu, Republika Srbija
Faculty of Law, University of Kragujevac and Faculty of Law,
University of Niš, Republic of Serbia

Primljen: 31. marta 2025. godine

Vraćen na doradu: 7. aprila 2025. godine

Prihvaćen: 5. maja 2025. godine

POSEBNO RANJIVE KATEGORIJE ŽRTAVA KRIVIČNIH DELA U SRPSKOM PRAVU

Apstrakt

Autorka se u radu bavi temom posebno osetljivih žrtava krivičnog dela. Ovoj temi pristupa iz više uglova: iz ugla teorije definišući pojam posebno osetljivih žrtava, zatim, izlažući međunarodne standarde dostignute u ovoj oblasti, i na kraju, analizirajući važeću regulativu u Republici Srbiji, uz osvrt na predlog izmena i dopuna odredbi Zakonika o krivičnom postupku datim u Nacrtu koje se odnose na posebno ranjive žrtve. Na kraju, autorka daje kritički osvrt na postojeće zakonodavstvo uz predlog izmena zakona de lege ferenda u ovoj oblasti, ističući i konceptualni problem uvođenja pojma žrtve u pravo Republike Srbije gde se krivičari tradicionalno koriste pojmom oštećenog u krivičnom postupku.

Ključne reči: *posebno ranjive žrtve, oštećeni u krivičnom postupku, posebno osetljivi svedok, pravo na besplatan i poverljiv pristup službama za*

* E-mail adresa: milojevicm989@gmail.com, ORCID ID:
<https://orcid.org/0000-0002-0845-1098>

pomoć i podršku, pravo oštećenog na pratnju lica od poverenja, individualni plan za zaštitu i pomoć žrtvi, zaštita privatnog života žrtve.

JEL klasifikacija: K14, K15

Uvod

Lice oštećeno krivičnim delom, pokretanjem krivičnog postupka čiji je cilj rasvetljavanje krivičnog događaja, postaje sporedni krivičnoprocesni subjekat u krivičnom postupku. Naš zakonodavac poznaje samo pojam oštećenog kao „lice čije je lično ili imovinsko pravo krivičnim delom povređeno ili ugroženo“ [24, čl. 2 st. 1, tač.11]. Međutim, u međunarodnim dokumentima, uporedo sa razvitkom viktimološke misli, počinje da se prepoznaje i oblikuje jedan novi pojam (umesto ili pored pojma oštećenog) – pojam žrtve krivičnog dela. Predmet ovog rada su posebno ranjive žrtve krivičnog dela ili žrtve s posebnim potrebama zaštite jer su, budući da su u nepovoljnijem položaju, brojne međunarodne i nevladine organizacije, Svetsko društvo viktimologa, međunarodni sudovi i institucije radili vredno na donošenju brojnih međunarodnih dokumenata kako bi pomoću njih uspeli da izdejsvuju bolji položaj za njih u okviru nacionalnih zakonodavstava. Upravo u ovoj oblasti ostvaren je značajan napredak na međunarodnom nivou, dok i na nacionalnom nivou počinje da se uspostavlja bolja zaštita posebno ranjivih žrtava i razvija se svest o takvoj potrebi, iako pojam žrtava krivičnih dela, a ni pojam posebno ranjivih žrtava, nisu pojmovi definisani našim zakonodavstvom, niti su bliski našoj pravnoj tradiciji.

1. Posebno ranjive žrtve krivičnog dela

Kada je reč o pojmu žrtve krivičnog dela, više nego što je to slučaj sa pojmom oštećenog, javnost prevashodno pod navedenim pojmom podrazumeva žrtve težih krivičnih dela, kao što su silovanja, mučenja i zlostavljanja, čija je potpuna reintegracija u društvo izuzetno komplikovana i zahteva multidisciplinarni pristup-

psihologa, psihijatara, socijalnih radnika i nevladinih organizacija kako bi im se pružila adekvatna pomoć i podrška nakon izvršenja krivičnog dela, kao i u toku krivičnog postupka. Takvom shvatanju doprinosi činjenica da je upravo Svetsko udruženje viktimologa najviše doprinelo tome da se donese međunarodna regulativa koja će se baviti zaštitom i podrškom žrtvama krivičnih dela.

To su žrtve koje se nazivaju posebno ranjivom kategorijom žrtava krivičnih dela ili žrtvama sa specifičnim potrebama zaštite tokom krivičnog postupka. Žrtva sa specifičnim potrebama zaštite tokom krivičnog postupka predstavlja osobu kojoj su na osnovu individualne procene neophodne posebne mere zaštite [16, str. 96]. Posebno ranjive žrtve krivičnog dela mogu se smatrati ranjivima iz dva razloga, tačnije postoje dve kategorije posebno ranjivih žrtava. Jedna skupina žrtava zahteva poseban tretman zbog posebnih osobina ili ličnih svojstava (deca i maloletnici), dok se druga skupina smatra posebno ranjivima zbog prirode i težine krivičnog dela (žrtve krivičnih dela protiv polne slobode, trgovine ljudima, nasilja u porodici, kao i druga krivična dela sa elementima nasilja) [13, str. 129].

Dodatna zaštita ove kategorije žrtava neophodna je i kako bi se ispoštovao princip sprečavanja i ublažavanja sekundarne viktimizacije žrtava u toku i povodom krivičnog postupka. Zbog svojih svojstava, posebno ranjive žrtve krivičnog dela u većoj su opasnosti da budu izložene sekundarnoj viktimizaciji u toku krivičnog postupka nego npr. žrtve imovinskih delikata (ukoliko nisu posebno ranjive zbog karakteristika svoje ličnosti). Tako, kod žrtava trgovine ljudima (reč je o teškom kaznenom delu s elementima nasilja, koje pogađa temeljna prava žrtava), sasvim je realna opasnost od dodatne, sekundarne traumatizacije žrtava tokom kaznenog postupka [11, str. 155]. Sekundarna viktimizacija podrazumeva pooštavanje primarne viktimizacije [15, str. 32]. U tom smislu, neka (ako ne i sva) prava žrtava koja se odnose na sprečavanje naknadne viktimizacije poklapaju se sa pravima posebno ranjivih žrtava: pravo da žrtva bude prepoznata i priznata kao takva, bez obzira na to da li je izvršilac poznat, uhapšen, optužen ili osuđen;

pravo na poštovanje i uvažavanje u svakom kontaktu sa vlastima i drugim institucijama; pravo na informacije i druge oblike pomoći i podrške, kao i na efikasan sistem upućivanja na službe podrške; pravo na individualnu procenu potreba žrtve za podrškom i zaštitom; pravo na zaštitu od reviktimizacije, sekundarne viktimizacije, kao i zaštitu privatnosti tokom postupka [12, str. 318].

2. Međunarodni standardi u pogledu posebno ranjivih žrtava krivičnih dela

Najznačajniji dokument koji uspostavlja pravila za dodatnu pomoć i zaštitu posebno ranjivih žrtava krivičnog dela je Direktiva 2012/29/EU o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih dela. I pre donošenja ove Direktive, Evropska unija (EU) je radila na poboljšanju položaja prava pojedinih žrtava pre nego što je usvojila krovnu Direktivu (Direktiva 2011/36/EU o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima, Direktiva 2011/93/EU o borbi protiv seksualne zloupotrebe i seksualnog iskorištavanja dece i dečje pornografije), tako da su mnoge zemlje članice i pre njenog stupanja na snagu imale usvojena određena pravila o postupanju sa posebno osetljivim žrtvama. Direktiva 2012/29/EU u Poglavlju broj 4 utvrđuje zaštitu žrtava i priznavanje žrtava s posebnim potrebama zaštite. U prava žrtava sa posebnim potrebama zaštite ubrajaju se: pravo na zaštitu, pravo na izbegavanje kontakta između žrtve i počinitelja, pravo na zaštitu žrtava tokom istraga u krivičnom postupku, pravo na zaštitu privatnosti, pravo na pojedinačnu procenu žrtava radi utvrđivanja posebnih potreba zaštite, pravo na zaštitu žrtava s posebnim potrebama zaštite tokom krivičnog postupka i pravo na zaštitu dece kao žrtava tokom krivičnog postupka [19, čl. 18-24]. Individualizirani pristup svakoj žrtvi, koji je institucionalizovan kroz postupak pojedinačne procene, jedna je od najznačajnijih tekovina Direktive o žrtvama. Razlog je taj što svaka žrtva, pa i unutar pojedine ranjive kategorije žrtava, ima svoje specifične potrebe i interese, koji ne zavise samo o počinjenom delu, nego i o sasvim ličnim karakteristikama žrtve [4, str. 23].

Direktiva EU predstavlja opšti okvir zaštite žrtava s posebnim potrebama zaštite, a neophodno je napomenuti i posebne međunarodne izvore koji uspostavljaju minimalne standarde samo za pojedine kategorije posebno ranjivih žrtava krivičnih dela. Od međunarodnih dokumenata u oblasti zaštite žrtava nasilja u porodici treba izdvojiti: 1) Evropsku konvenciju o naknadi štete žrtvama nasilnih krivičnih dela iz 1983. godine, 2) Preporuku o nasilju u porodici R (85) 4 iz 1985. godine, 3) Preporuku o socijalnim merama koje se odnose na nasilje unutar porodice R (90) 2 iz 1990. godine, ali i preporuke koje se odnose posebno na nasilje nad ženama: 4) Preporuku o nasilju nad ženama u Evropi 1450 (2000) iz 2000. godine, kao i 5) Preporuku o kampanji za borbu protiv nasilja nad ženama u porodici u Evropi 1681 (2004) iz 2004. godine. Najznačajniji dokument je Istanbulska Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici od 2011. godine. Žrtve trgovine ljudima uživaju dodatnu zaštitu u skladu sa Konvencijom UN o borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala sa pratećim Protokolima iz 2000. godine, kao i Konvencijom Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima sa Izveštajem sa objašnjenjima iz 2005. godine. Dece se kao žrtve krivičnih dela štite posebnim pravilima u okviru Direktive 2012/29/EU, ali su od značaja u ovoj oblasti i Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji iz 2000. godine i Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja, posebno zato što su ova dokumenta ratifikovana od strane naše države tokom 2007. godine.

Pored međunarodnih dokumenata, standarde u postupanju prema posebno ranjivim žrtvama postavlja i Evropski sud za ljudska prava. Praksa Suda u Strazburu prilikom tumačenja prava garantovanih Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine iznedrila je pravo oštećenog da se sa njim postupa sa posebnom pažnjom. U slučaju S.N. protiv Švedske u kome se radilo o seksualnom zlostavljanju deteta, Sud je zauzeo stanovište da je potrebno zaštititi maloletno lice od dodatne traume svedočenja pred

sudom, te je presudu zasnovao samo na dva snimljena iskaza koje je dete dalo policiji bez prisustva okrivljenog i njegovog branioca [26]. Iz ove presude se može, uopšteno gledano, izvesti zaključak da oštećena lica teških krivičnih dela koja su pretrpela traumu, s obzirom na njihovu posebnu ranjivost, imaju pravo prema čl. 8 Konvencije (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) da se prema njima postupa sa posebnom pažnjom i da ne budu „zloupotrebljeni“ u svrhu krivičnog gonjenja ili odbrane [9, str. 152-153]. Evropski sud za ljudska prava uticao je na poboljšanje položaja žrtava štiteći ih i kroz izgradnju koncepta pozitivnih obaveza iz čl. 2, 3, 4. i 8. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, koje državama nalažu da uspostave efikasnu zaštitu prava žrtava [14, str. 534], kao i kroz uobličavanje prava na efikasnu istragu teških krivičnih dela u praksi [2, str. 340]. Oštećeni se tradicionalno u praksi Evropskog suda za ljudska prava štiti u okviru prava na pravično suđenje predviđenom u čl. 6 Konvencije. Na uvođenje oštećenog u krug lica na koja se primenjuje pravo na pravično suđenje, tačnije, određena jemstva koja pruža čl. 6, imala je uticaja i odredba čl. 35 st. 1 Konvencije [5, str. 150] prema kojoj „Evropski sud za ljudska prava može da razmotri određenu predstavku ako su u domaćem pravu iskorišćeni pravni lekovi, pod uslovom da su oni delotvorni“ [20, čl. 35 st. 1]. Takođe, mogućnost oštećenog da ostvari određena prava u okviru standarda pravičnog suđenja ima potporu i u shvatanju da je „povreda ili ugrožavanje njegovog ličnog ili imovinskog prava posledica napada na opšti društveni interes do kojeg je došlo izvršenjem krivičnog dela“ [8, str. 25-26].

Zaštita posebno ranjivih žrtava, npr. u vidu posebnih pravila u vidu ispitivanja dece kao svedoka koja štite najbolji interes deteta, može biti u koliziji sa pravima okrivljenog izazivajući povredu prava okrivljenog na pravično suđenje, kao i njegovo pravo na odbranu. Stoga je jako važan izbalansirani pristup, koji će omogućiti pomirenje oba navedena legitimna interesa [6, str. 151]. U predmetu Kovač protiv Republike Hrvatske država je osuđena pred Evropskom sudom za ljudska prava jer je Sud prioritet dao pravima optuženog.

Naime, Sud je našao da je došlo do povrede prava na pravično suđenje iz čl. 6. st. 1. EKLJP zajedno sa povredom prava na ispitivanje svedoka optužbe iz čl. 6. st. 3. t. d) EKLJP jer okrivljeni koji se tereti za krivično delo bludnih radnji nad detetom nije ni u jednoj fazi postupka imao priliku postaviti pitanja oštećenici kao svedoku, direktno ili indirektno posredstvom suda, a zapisnik o ispitivanju oštećenice od strane istražnog sudije bio je odlučujući za donošenje osuđujuće presude [25, § 33].

3. Posebno ranjive žrtve u pravu Republike Srbije – važeća normativa i predlozi *de lege ferenda*

Prema važećem Zakoniku o krivičnom postupku, zaštita posebno ranjivih žrtava vrši se pretežno preko instituta posebno osetljivog svedoka (nekad i zaštićenog svedoka). I u hrvatskom pravu, do donošenja novog Zakona o kaznenom postupku iz 2009. godine i kasnijeg usklađivanja sa standardima EU, smatralo se da je žrtva bila „habitualno zanemarena u cijelom kaznenom postupku” [17, str. 542]. Žrtva je u hrvatskom kaznenom procesnom pravu tradicionalno imala ulogu oštećenika i svedoka [6, str. 146]. Takav put treba preći i srpsko krivičnoprocesno zakonodavstvo uz svu kompleksnost koja proizlazi iz činjenice da je trenutni tip krivičnog postupka adverzijalni, te da je isti izrazito bipolaran te predstavlja „snažan sudar dokaza prezentovanih od strane stranaka u postupku (tužioca i optuženog) u strogo strukturisanom forenzičkom okruženju“ [7, str.2]; mesta za tripartitni model i uvođenje žrtve krivičnog dela kao glavnog krivičnoprocesnog subjekta u takvom okruženju teško da može biti.

Uopšteno govoreći, mere zaštite svedoka mogu biti procesne i vanprocesne prirode, dok se vanprocesna zaštita deli na policijsku zaštitu i posebnu zaštitu (mere koje čine poseban program zaštite) [3, str. 282, 284]. Procesna zaštita je standardno postavljena u ZKP-u kao osnovna zaštita, zaštita posebno osetljivog i zaštita zaštićenog svedoka. U srpskoj teoriji očigledno je opredeljenje za zaštitu žrtava krivičnog dela u okviru tradicionalnih pojmova oštećenog i dominantne uloge oštećenog kao svedoka u krivičnom postupku, što

je zadržano i u okviru predloga izmena zakona o kojima će biti reči, iako se suštinski uvode neka nova rešenja koja se odnose na posebno ranjive žrtve krivičnog dela i poboljšanje njihovog pravnog položaja. Pojam „osetljivi svedok“ u teoriji je izjednačen sa pojmom posebno ranjive žrtve zato što se “koristi za identifikaciju svedoka koji se, iz različitih razloga, suočavaju sa specifičnim preprekama za svedočenje, a sam proces svedočenja ih čini „ranjivim“ [10, str. 3]. Prema važećem Zakoniku o krivičnom postupku, organ postupka će odrediti status posebno osetljivog svedoka onom svedoku “koji je s obzirom na uzrast, životno iskustvo, način života, pol, zdravstveno stanje, prirodu, način ili posledice izvršenog krivičnog dela, odnosno druge okolnosti slučaja posebno osetljiv” [24, čl. 103 st.1]. Za ispitivanje posebno osetljivog svedoka važiće posebna pravila u odnosu na druge svedoke – posebno osetljivom svedoku pitanja se mogu postavljati samo preko organa postupka koji će se prema njemu odnositi sa posebnom pažnjom; ispitivanje se može obaviti uz pomoć psihologa, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica, upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, bez prisustva stranaka i drugih učesnika u postupku u prostoriji u kojoj se svedok nalazi, a posebno osetljivi svedok može se ispitati i u svom stanu ili drugoj prostoriji, odnosno u ovlašćenoj instituciji [24, čl. 104]. Takođe, posebno osetljivi svedok ne može biti suočen sa okrivljenim. Izuzetak postoji samo u interesu prava na odbranu – “ako to sam okrivljeni zahteva, a organ postupka to dozvoli vodeći računa o stepenu osetljivosti svedoka i o pravima odbrane”.

Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku od septembra 2024. godine predviđa širi korpus prava oštećenog, od kojih su neka od njih izuzetno značajna za poboljšanje položaja posebno ranjivih žrtava. To su prava na besplatan i poverljiv pristup službama za pomoć i podršku; pravo na obaveštenje o vrsti i načinu ostvarivanja medicinske, psihološke i druge stručne pomoći, podrške i zaštite i pravo oštećenog na pratnju lica od poverenja [21, čl. 23]. Kako bi pravo na besplatan i poverljiv pristup službama za pomoć i podršku valjano funkcionisalo, neophodno je prethodno osnivanje službi za pomoć i podršku. Ovaj preduslov ispunjen je

tako što je Akcionim planom za Poglavlje 23 predviđeno uspostavljanje službi za podršku žrtvama do 2018. godine na nivou cele Srbije, što je i realizovano [18, Aktivnost 3.7.1.20.].

Prema Direktivi, države članice tokom istraga u krivičnom postupku dužne su da osiguravaju da žrtve prate njihovi zakonski zastupnici i osoba koju odaberu, osim ako je donesena drukčija obrazložena odluka [19, čl. 20, st.1, tač. c)].

Pored predloga uvođenja novih prava oštećenog u cilju sprečavanja sekundarne viktimizacije žrtava, Nacrt predlaže i proširenje obima primene nekih prava oštećenog koja se, prema važećoj regulativi, odnose isključivo na pojedine kategorije žrtava krivičnog dela, a ne na sve. Tako je na opšti način u Nacrtu regulisano pravo oštećenog da bude ispitan kao svedok bez nepotrebnog odlaganja, minimalan broj puta i samo ukoliko je to neophodno za vođenje postupka. Ovakva odredba već postoji kada je reč o maloletnim licima kao oštećenima – Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, predviđeno je da se broj saslušanja maloletnog oštećenog lica svede na najmanju moguću meru – maloletno oštećeno lice će se saslušati najviše dva puta, a izuzetno i više puta ako je to neophodno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka, pri čemu će sudija posebno voditi računa o zaštiti ličnosti i razvoju maloletnog lica [22, čl. 152 st.2]. Takođe, ovakvo rešenje u skladu je sa Direktivom, prema kojoj „ne dovodeći u pitanje prava na odbranu i u skladu s pravilima o sudskoj diskreciji, države članice tokom istraga u krivičnom postupku osiguravaju, između ostalog, da se broj saslušanja žrtava zadrži na najmanjoj meri, a da se saslušanja sprovode samo ako su krajnje neophodna za potrebe istrage u krivičnom postupku“ [19, čl. 20, st.1, tač. b)]. Čini se da je ovo pravo u Nacrtu čak i šire postavljeno od standarda iz Direktive, jer se, prema slovu zakona, prostire na celokupan postupak, a ne samo za potrebe istrage.

U literaturi se isticala zamerka postojećem zakonskom rešenju zbog nepostojanja izričite zabrane postavljanja sugestivnih pitanja prilikom unakrsnog ispitivanja iako su načelno sugestivna pitanja zabranjena, te se smatralo da takvo rešenje predstavlja veliki propust

u zakonodavstvu, koji bi trebalo da bude ispravljen u narednim izmenama procesnog zakonodavstva [16, str. 98]. Nacrt ispravlja ovu grešku tako što propisuje da je „prilikom unakrsnog ispitivanja posebno osetljivog svedoka ili svedoka koji je maloletno lice na glavnom pretresu zabranjeno postavljanje pitanja koja predstavljaju navođenje na odgovor ili se zasnivaju na pretpostavci da je svedok izjavio nešto što nije izjavio“ [21, čl. 50].

Ono što je izostalo iz Nacrta, a što je od izuzetnog značaja za žrtve sa posebnim potrebama je pravo oštećenog na sastavljanje individualnog plana za zaštitu i pomoć žrtvi. Direktivom 2012/29/EU predviđena je primena posebnih mera zaštite za žrtve kojima su u toku postupka na osnovu individualne procene mere određene tako što je predviđeno da “države članice osiguravaju da žrtve dobiju pravovremenu i pojedinačnu procenu, u skladu s nacionalnim postupcima, radi utvrđivanja posebnih potreba zaštite i utvrđivanja bi li i u kojem opsegu one imale koristi od posebnih mera u okviru kaznenog postupka, a zbog njihove posebne ranjivosti na sekundarnu i ponovljenu viktimizaciju, zastrašivanje i odmazdu“ [19, čl. 22 st.1]. Kako Direktiva na opšti način reguliše prava posebno ranjivih žrtava, *ratio* ovih odredbi je da se posebne mere zaštite odnose na sve, a ne samo na pojedine oštećene. U našem pravu postoji obaveza sačinjavanja individualnog plana za zaštitu i pomoć žrtvi koji sačinjava grupa za koordinaciju i saradnju, ali je predviđen samo za žrtve posebnog krivičnog dela nasilja u porodici Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici [23, čl. 31 st. 1].

Izbegavanje nepotrebnog ispitivanja koje se odnosi na žrtvin privatni život, a nije povezano sa krivičnim delom, nije predviđeno u Nacrtu iako je sadržano u članu 23, stav 3, tačka c) Direktive. Pozitivnopravno rešenje takođe ne sadrži pravila o zabrani ispitivanja oštećenog u vezi sa njegovim privatnim životom, a koje se ne odnosi na konkretan krivični događaj, što predstavlja veliki problem u praksi jer se jedna od najčešćih strategija branilaca sastoji u tome da pokušaju da diskredituju žrtvu na osnovu činjenica iz njenog privatnog života.

Zaključak

Poštovanje prava posebno ranjivih žrtava krivičnih dela kroz praksu Suda u Strazburu dostiglo je zavidne standarde. Međutim, kamen spoticanja leži u tome da se pravo na pravično suđenje mora obezbediti i jednoj i drugoj strani – žrtvi i okrivljenom. Tako je u gorepomenutim primerima (S.N. protiv Švedske i Kovač protiv Hrvatske) Sud doneo dve kontradiktorne odluke – u prvom predmetu je smatrao da je potrebno zaštititi maloletno lice od dodatne traume svedočenja, dok se u drugom priklonio pravu okrivljenog na odbranu smatrajući njenom povredom to što okrivljeni nije imao priliku postavljati dodatna pitanja oštećenju. U važećoj regulativi RS, štite se oba legitimna interesa odredbom da organ postupka ipak može dozvoliti suočenje okrivljenog i posebno osetljivog svedoka vodeći računa o stepenu osetljivosti svedoka i o pravima odbrane, a u postupku u kome je oštećeni maloletno lice – broj saslušanja maloletnog oštećenog lica svešće se na najmanju moguću meru, a izuzetno će se maloletnik saslušati i više puta ako je to neophodno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka. U Nacrtu se predlažu dodatne garancije u cilju realizacije prava žrtve da se sa njom postupi sa dužnom pažnjom i da se izbegne sekundarna viktimizacija u toku postupka – pravo oštećenog da bude ispitivan kao svedok bez nepotrebnog odlaganja, minimalan broj puta i samo ukoliko je to neophodno za vođenje postupka. Mišljenja smo da bi u predloženoj izmeni odredbi Zakonika o krivičnom postupku trebalo dodati da se „saslušanja sprovode samo ako su krajnje neophodna radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka“, što je u skladu sa odredbama Direktive 2012/29/EU kako bi se uspostavio balans između dva legitimna ali suprotstavljena interesa žrtve i okrivljenog.

Pozitivni su predlozi dati u Nacrtu o uvođenju novih prava žrtava krivičnih dela koji su u skladu sa dostignutim međunarodnim standardima, kao i zabrane postavljanja sugestivnih pitanja prilikom unakrsnog ispitivanja posebno osetljivog svedoka. Međutim, iz novog zakonskog rešenja izostala su neka bitna prava kao što je sastavljanje individualnog plana za zaštitu i pomoć žrtvi i pravo na poštovanje žrtvinog privatnog života.

Od izuzetne je važnosti da se sva prava posebno ranjivih žrtava regulišu na opšti način u Zakoniku o krivičnom postupku, a ne kroz posebne zakone (o maloletnicima, o sprečavanju nasilja u porodici). Neophodno je da se položaj žrtava reguliše u okviru posebnog poglavlja u proceduralom zakonu gde će biti sve odredbe koje regulišu navedenu materiju počev od prvog susreta žrtve sa pravosudnim sistemom – policijskim službenicima, pa i nakon završenog krivičnog postupka da bi se ispratila reintegracija žrtve u društvo. Predlog zakona u Nacrtu svakako predstavlja pomak u pozitivnom smeru, ali do neke sveobuhvatnije reforme treba proći još vremena, posebno ako se ima u vidu da je jezički pojam oštećenog tradicionalno ukorenjen u naše zakonodavstvo [1, str. 19], iako su neka prava koja uživa oštećeni kao posebno osetljivi svedok (ili neka nova prava iz Nacrta) deo korpusa prava žrtava krivičnih dela predviđenih međunarodnim dokumentima (iako pojam žrtve zakonski nije prihvaćen niti definisan).

Priznanja i zasluge

Rad je napisan u okviru Programa istraživanja Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu za 2025. godinu koji se finansira iz sredstava Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Literatura

1. Bejatović, S., (2020). Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite), u Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite), Beograd, str. 13-41;
2. Đurđević, Z., Rekonstrukcija, judicijalizacija, konstitucionalizacija, europeizacija hrvatskog kaznenog postupka V. novelom ZKP/08: prvi dio, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 2, 2013.godine, str. 315–362;

3. Đurđić, V., Krivično procesno pravo-opšti deo, Niš, 2014. godine;
4. Hilf, M. J., Neue Maßstäbe durch die EU-RL über Mindeststandards für die Rechte, die Unterstützung und den Schutz von Opfern von Straftaten?, u: Sautner, Lyane; Jesionek, Ude (Hrsg.), Opferrechte in Europäischer, rechtsvergleichender und österreichischer Perspektive, Studien Verlag, 2017;
5. Ilić, G., O položaju oštećenog u krivičnom postupku, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, 60 (1), 2012.godine, str. 137-158;
6. Ivičević Karas, E. Posebno ranjive kategorije žrtava kaznenih djela u hrvatskom kaznenom procesnom pravu – normativni okvir i praksa, Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite), 2020.godine, str. 145-159;
7. Landsman, S., Readings on Adversarial justice, 1988;
8. Lanthiez, M., L., „La clarification des fondements européens des droits des victimes“, La victime sur la scène en Europe (dirigé par G. Guidicelli Delage, C. Laz erge), coll. „Les voies du droit“, Presses Universitaires de France, Paris 2008.;
9. Lukić, T., (2011) Uticaj međunarodnih pravnih standarda na oblikovanje pripremnog stadijuma krivičnog postupka, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, godina LIX, 2/2011, 142-162;
10. Moody S., Vulnerable Witness: Rights and Responsibilities, 19th International Conference of The Intrenational Society for the Reform of the Criminal Law, Edinburgh, 2005.;
11. Moslavac, B., Zaštita žrtava prema konvenciji Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1(2008), str. 143–175;
12. Nikolić-Ristanović, V., Obuka stručnjaka koji dolaze u kontakt sa žrtvama i njen značaj za prevenciju naknadne viktimizacije, u: Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite), Beograd, 2020.godine;

13. Pajčić, M., Ugroženi svjedoci u kaznenom postupku, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, 2006;
14. Pavišić, B., Novi hrvatski zakon o kaznenom postupku, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 2, 2008. godine, str. 489–602;
15. Schneider, H. J., Victimologie, Tübingen, 1975;
16. Stevanović, I., Vujić, N., "Maloletno lice i druge posebno osjetljive kategorije žrtava krivičnih dela (međunarodni pravni standardi i krivično procesno zakonodavstvo Srbije)." *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)*, 2020, str. 95-109;
17. Šeparović, Z., Turković, K., *Žrtve zločina u Hrvatskoj*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 2, 1997.god., str. 541-565;

Pravni izvori

18. Akcioni plan za Poglavlje 23 finalna verzija, septembar 2015.godine, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023%20Treci%20nacrt-%20Konacna%20verzija1%201.pdf>, pristupljeno 23.april 2024.godine;
19. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SR/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>, pristupljeno: 25.02.2025.godine;
20. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda 1950.godine, preuzeto: 2024, 3. decembar: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SRP.pdf;
21. Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku <https://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>, pristupljeno: 22.02.2025.godine;

22. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, "Sl. glasnik RS", br. 85/2005;
23. Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, "Sl. glasnik RS", br. 94/2016 i 10/2023 dr.zakon;
24. Zakonik o krivičnom postupku RS, "Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US;

Sudske odluke

25. ESLJP, Kovač protiv Hrvatske, 503/05, 12. jula 2007;
26. The European Court of Human Rights – case of S.N. v. Sweeden (application no. 34209/96), https://www.stradalex.eu/en/se_src_publ_jur_eur_cedh/document/ec_hr_34209-96_001-5674, datum posete: 04.12.2024.

PARTICULARLY VULNERABLE CATEGORIES OF VICTIMS IN SERBIAN LAW

Abstract

The Author in her article deals with the topic of particularly vulnerable victims of criminal acts. This topic is approached from several angles: from the point of view of theory, defining the concept of particularly vulnerable victims, then, by presenting the international standards achieved in this area, and finally, by analyzing the current regulations in the Republic of Serbia with reference to the proposed amendments to the Code of Criminal Procedure given in the Draft, which refer to particularly vulnerable victims. In the end, the Author gives a critical review of the existing legislation with a proposal de lege ferenda in this area, emphasizing the conceptual problem of introducing the concept of victim into the law of the Republic of Serbia, where traditionally the term „injured party“ is used in criminal proceedings.

Key words: *particularly vulnerable victims, injured party in criminal proceedings, particularly sensitive witness, the right to free and confidential access to help and support services, the injured party's right to be accompanied by a trusted person, individual plan for protection and assistance to the victim, protection of the victim's private life.*

JEL classification: K14, K15